

Teorije organizacij in vodenja

teorije

Teorije organizacij in vodenja

Andrej Koren

Teorije organizacij in vodenja

dr. Andrej Koren

Študijsko gradivo

Izdala in založila

Mednarodna fakulteta za družbene
in poslovne študije
Mariborska cesta 7
3000 Celje

Celje, 2014

Naklada 60 izvodov

© 2014 Mednarodna fakulteta
za družbene in poslovne študije

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

005.7(075.8)

KOREN, Andrej

Teorije organizacij in vodenja : [študijsko gradivo] / Andrej Koren. –
Celje : Mednarodna fakulteta za družbene in poslovne študije, 2014

ISBN 978-961-6813-25-9
273558272

kazalo

Kazalo

Seznam slik in preglednic **7**

- 1 Globalizacija **9**
 - 1.1 Globalizacija, modernost/postmodernost **11**
 - 2 Organizacije **15**
 - 2.1 Organizacije kot mehanizmi **15**
 - 2.2 Organizacije kot organizmi **20**
 - 2.3 Kontingenčne teorije **24**
 - 2.4 Mintzbergovi modeli organizacij **27**
 - 2.5 Učēča se organizacija **31**
 - 3 Vodenje **33**
 - 4 Klasične teorije vodenja **35**
 - 4.1 Teorije osebnostnih značilnosti **35**
 - 4.2 Vodstveni stili **41**
 - 4.3 Situacijski pristopi **47**
 - 4.4 Kontingenčni pristopi k vodenju **50**
 - 4.5 Teorije tipov **53**
 - 4.6 Moč vplivanja na sodelavce **54**
 - 5 Sodelovalno vodenje **61**
 - 5.1 Poverjanje **61**
 - 5.2 Transformacijsko in transakcijsko vodenje **70**
 - 5.3 Timsko vodenje **73**
 - 6 Vodenje se oblikuje v odnosih in okoliščinah **79**
 - 6.1 Distribuirano vodenje **79**
 - 6.2 Konstruktivistično vodenje **82**
 - 6.3 Raznovrstnost in povezovanje **85**
 - 6.4 Ohranjanje učenja **86**
 - 7 Etično vodenje **89**
 - 7.1 Teorije o ravnateljevem vodenju **89**
 - 7.2 Teorije o značaju vodje **91**
 - 7.3 Uveljavitev osnovnih načel človečnosti **91**
 - 7.4 Etično vodenje je trajnostno **92**
- Literatura **95**

seznam

Seznam slik in preglednic

Slike

- 2.1 Teorija organizacijskih potreb **21**
- 2.2 Ustvarjalno delo **21**
- 2.3 Sigmoidna krivulja **23**
- 2.4 Klubska kultura **26**
- 2.5 Kultura vlog **26**
- 2.6 Mrežna kultura **27**
- 2.7 Funkcijska organizacijska struktura **28**
- 2.8 Profesionalna birokracija **29**
- 2.9 Deteljica **31**
- 4.1 Dvodimenzionalni model menedžerskega stila **42**
- 5.1 Proces poverjanja **68**
- 6.1 Hierarhije znanja **87**

Preglednice

- 4.1 Značilnosti velikih vodij **36**
- 4.2 Vrste heroičnega vedenja **40**
- 4.3 Teoriji x in y **44**

Globalizacija

Globalizacija kulture, gospodarstva in izobraževanja ni preprost proces, ki se ne napaja pri enem samem viru (Apple, 1995). To je vsestranski proces, ki je povezan s tokom informacij (Pal, 1997) in presega zgolj medsebojno povezanost. Apple (1995) se osredotoča na globalizacijo kulture, gospodarstva in izobraževanja ter pri tem trdi, da to ni premočrten proces. V svoji vsestranskosti prežema vsako poro socialnega življenja in je več kot zgolj primer medsebojne povezanosti; poleg tega je, kot meni Pal (1997), povezan s tokom informacij. Globalizacijo pogosto povezujemo s homogenizacijo (Appadurai, 1990; Smith, 1990) in s »podobno planeta kot enotnega prostora, generativnega sistema enotnosti, v okviru katerega se lahko pojavlja raznovrstnost« (Featherstone, 1990, str. 2). Featherstone (1990, str. 1) razpravlja o globalizacijskih procesih in globalni kulturi ter se pri tem osredotoča na kulturno integracijo in dezintegracijske procese.

Torej bi se bilo mogoče osredotočiti na čezsocialne kulturne procese, ki se pojavljajo v raznovrstnih oblikah, nekateri so starejši od razmerij znotraj države, v katerih naj bi bile usidrane nacionalne države, in na procese, ki podpirajo izmenjavo in pretok blaga, ljudi, informacij, znanja in podob, kar spodbuja komunikacijske procese, ki pridobivajo avtonomijo na globalni ravni.

Featherstone ugotavlja, da globalna kultura dejansko ne obstaja, če kot globalno kulturo razumemo »nekaj sorodnega kulturi nacionalne države v širšem smislu« (1990, str. 1). Appadurai (1990, str. 296) razpravlja o novem globalnem kulturnem gospodarstvu, ki

[...] ga je treba razumeti kot kompleksen, prepletajoč se, nezdržljiv red, ki ga ne moremo več razumeti v okviru obstoječih središčno-obrobni modelov [...] niti ni dovzeten za preproste modele po načelu »rini in vleci« (v okviru migracijske teorije), ali po načelu presežkov in primanjkljajev [...], ali po načelu potrošnikov in proizvajalcev [...] Kompleksnost sodobnega globalnega gospodarstva je povezana z nekaterimi temeljnimi razhajaji med gospodarstvom, kulturo in politiko, kar smo v teoriji šele začeli opredeljevati.

Globalizacija

Zdi se, da globalizacija kulture zajema vse procese v socialnem življenju. Nekako nastaja nov planet ali vsaj podoba o planetu, na katerem vseh tokov ne moremo pojasniti zgolj s sopostavljanjem razmerij. Podobe, kot ugotavlja Appadurai (1990), ustvarjajo neke vrste »zamišljene svetove« (str. 297), »krajine«, pri čemer avtor poudarja spremenljive in nepravilne oblike teh krajin. Omenja etnokrajine, tehnokrajine, finančne krajine, mediakrajine in ideokrajine, ki se prenašajo iz enega specifičnega konteksta v drugega. V vseh teh »krajinah« so terminološka vprašanja del toka – pomena, ki jim je pripisan v specifičnem kontekstu. Te podobe prikazujejo »oblo« kot neke vrste enoto, sistem, opredeljen s fizičnimi mejami, kjer se pojavlja raznovrstnost – raznovrstnost kultur, nacionalnih držav, ras in narodnosti. Te »krajine« ne morejo delovati v osamitvi, so povezane, sorodne in nekako soodvisne.

Ta razprava o globalizaciji je pomembna in smotrna tudi v slovenskem kontekstu. Po eni strani je bila vzpostavitev nacionalne države razumljena kot bistvena za zagotovitev etničnega obstoja. Naš jezik in izobraževanje je bilo treba ohraniti, po drugi strani pa je bila Slovenija z gospodarskega vidika na poti na evropski in svetovni konkurenčni trg. Potrebo po tem, da se pri vstopanju v razne mednarodne zveze, na primer Evropsko unijo in NATO, »odpre globalno«, a hkrati nekako vse ohrani na nacionalni ravni, bi lahko označili kot zanimivo navzkrižje. Druga težnja je privedla do »prilagojenih« političnih, gospodarskih in tudi kulturnih področij. Zgodba ni nova – bili smo že del Jugoslavije, ko smo imeli skupno ali vsaj skladno zakonodajo ter istočasno težave zaradi potrebe po »ohranjanju sebe«.

Razmerje med globalnim in lokalnim, splošnim in specifičnim, majhnim in velikim vseskozi prehaja iz ene skrajnosti v drugo. To razmerje se sicer nanaša tudi na nacionalno državo v odnosu do globalnega. Globalizacija se pogosto omenja v gospodarskem okviru. Brown in Lauder (1996), na primer, obravnava oblikovanje globalnega gospodarstva, ki »je privedlo do krepitev gospodarske konkurence med podjetji, regijami in nacionalnimi državami«; ugotovljata tudi (str. 1):

Globalizacija gospodarske dejavnosti je postavila pod vprašaj vlogo nacionalne države v prihodnosti in njeno sposobnost zagotavljanja gospodarske rasti in skupne blaginje. Na prvi pogled se morda zdi, da to ni v ničemer povezano z izobraževalno politiko, vendar se dejansko kaže, da je kakovost nacionalnega sistema vzgoje in izobraževanja ter usposabljanja ključna za gospodarski razcvet v prihodnosti.

Globalizacija gospodarstva je večstranska, pa tudi paradokсна. Na eni strani prodira skozi meje in odpira prostor nacionalnemu gospodarstvu in proizvodnji. Ustvarja »proizvodnjo brez meja«. Na drugi strani daje več pristojnosti nacionalni državi z usmerjanjem v izobraževanje kot nacionalno,

skupno dobro, ki domnevno zagotavlja globalno konkurenčnost. Green (1994) v svoji razpravi o postmodernizmu in državnem izobraževanju v tem okviru omenja Avstralijo in se sklicuje na eno tamkajšnjih teoretičark, Jane Kenway (Kenway in Epstein, 1996):

[...] ugotavlja, da so kulturna komodifikacija, globalizacija gospodarstva ter zgoščevanje časa in prostora sprožili »informativno revolucijo«; vse to pa je privedlo do radikalnih premikov v izobraževanju. To je bilo predvideno že s »komercializacijo« izobraževanja in odmikom od učenja, temelječega na institucijah. Paradigma za to bi lahko bil razvoj v celoti plačljivega izobraževanja v tujini oziroma na daljavo.

Green (1994) se ne strinja, da sta komodifikacija in komercializacija povezani z nastajajočimi trgi v izobraževanju, ki jih umešča v širši kontekst globalizacije, ter se razumevanja teh pojavov loteva z bolj postmodernim, dekonstruktivističnim pristopom. Green (1994) trdi, da »nedvomno še ne obstaja nič takšnega, kar bi lahko označili kot postmoderno teorijo izobraževanja« (str. 68). Prvo vprašanje, ki se ob tem pojavlja, pa je, kako sploh razumemo pojme »moderen«, »modernost« in »postmoderen«.

1.1 Globalizacija, modernost/postmodernost

Latour (1993, str. 10) izčrpno obravnava in utemeljuje modernost, kaj ta pojem pomeni in kaj bi bilo, če bi bila del realnosti.

Obstaja toliko različnih opredelitev modernosti, kolikor je mislecev in novinarjev, vse te opredelitve pa so, tako ali drugače, usmerjene v časovno minljivost. Pridevnik »moderen« označuje nov režim, pospešitev, prekinitev, časovno revolucijo. Z besedami »moderen«, »modernizacija« in »modernost« pravzaprav opredeljujemo nasprotje – arhaično in nespremenljivo preteklost.

To zamisel Latour (1993, str. 10) še izpopolni:

Pojem »moderen« je tako dvojno asimetričen: označuje prelom med zmagovalci in poraženci. Če se toliko naših sodobnikov dandanes upira uporabi tega pridevnika, če ga določujemo s predpono, je to zato, ker nismo prepričani, da smo sposobni ohraniti to dvojno asimetrijo – ne zmoremo ponazoriti časovne enosmernosti niti nagraditi zmagovalcev. [...] Iz tega izhaja dvom, ki ga nenavadno imenujemo »postmoderen«, čeprav se ne ve, ali je sposoben nadaljevati poslanstvo moderne.

Latour (1993) gradi razpravo na treh vidikih in postavi tri hipoteze:

Globalizacija

- »Beseda »moderen« označuje dva sklopa popolnoma različnih praks, ki morata ostati različna, da sta lahko učinkovita, vendar sta se nedavno začela mešati« (str. 10). Avtor ta dva različna sklopa imenuje »čiščenje« (pri čemer se oblikujejo popolnoma različna ontološka področja) in »prenašanje« (pri čemer se oblikujejo mešanice med novimi vrstami obstojev, hibridov narave in kulture).
- »Čiščenje« omogoča »prenašanje« (posredovanje).
- »Če smo nehali biti moderni, če ne zmoremo več razlikovati med procesom razmnoževanja in procesom čiščenja, kaj bomo postali?« (str. 12.)

Te tri temeljne vidike Latour izčrpno obravnava in izzove bralca oziroma spodbija domnevo, da smo bili moderni in da se sedaj premikamo v postmoderno. Smo bili »moderni«? Smo lahko v nasprotju z modernim sedaj postmoderni? Ali zgolj vnašamo neko novo razsežnost v pojem moderen, ki je vedno temeljil na dveh razsežnostih – »prenašanju« in »čiščenju«, pri čemer je imela prednost oziroma je bila upoštevana samo ena in opredeljena z izključitvijo druge? Ker ne verjamem v polarizacijo, bi lahko sprejel Latourjev esej z naslovom *Nikoli nismo bili moderni* (1993).

Hassard in Parker (1999) sta izbrala nekaj esejev o »postmodernosti« in postmodernem razumevanju organizacij ter obravnavata postmoderen diskurz organizacij. Izobraževanje je del družbe, in če družba ni bila moderna, kako je potem izobraževanje lahko postmoderno? Izobraževanje razumem kot skupek modernih in postmodernih konceptov. Beseda »moderen« se nanaša na nacionalno in načrtovano izobraževanje, medtem ko se postmodernost zrcali v razdrobljenosti znotraj in zunaj nacionalne države. Pri tem se vračam k Latourjevemu konceptu o »čiščenju« kot modernistični težnji in »razmnoževanju« kot postmoderni težnji. Ti težnji se zrcalita tudi v Sloveniji, saj je etnično/nacionalno (nacionalna identiteta) moderna, pa tudi del globalne, evropske skupnosti, kar je postmoderna značilnost.

Globalizacija je privedla do nekaterih sprememb v razmerju med lokalnim in globalnim. Smith (1990) ugotavlja, da »čeprav posamezne nacionalne kulture ostajajo raznolike in močne, obstajajo tudi širši evropski kulturni vzorci, ki presegajo nacionalne kulturne meje in tako ustvarjajo prekrivajočo se »družino« skupnih elementov« (str. 187). Halpin in Troyna (1995) se osredotočata predvsem na »izposojanje politik«. To pomeni, da si nacionalne države izposodijo nekatere elemente politike od drugih držav, od drugih nacionalnih držav. Pri tem pogosto ne upoštevajo tradicije in kulturne usidranosti, kar privede do vrzeli med sistemom in njegovo težnjo po ohranitvi nacionalnih vrednot, identitete, kulturne usidranosti in tradicije. Nekateri elementi, izposojeni iz globalnega, so lahko na primer skladni z nacionalnimi cilji, vendar ni nujno, da so skladni tudi s tradicijo in kulturnim kontekstom.

Latourjev vidik (1993) je mogoče razumeti tudi v luči »znanosti« in z njo povezanim razumevanjem resnice. Če je modernost povezana z univerzalno resnico, potem postmodernost zrcali razdrobljeno znanje in resnico. Če v naši družbi ni nikakršne postmoderne sledi, potem je resnico še vedno mogoče razumeti kot pozitivistično univerzalno resnico, kar pomeni, da je ne spodbija razdrobljena, specifična, kontekstualno oblikovana resnica. Globalni cilji bi morali biti tako neposredno izrazljivi v lokalnih ciljih, modeli pa prenosljivi in uporabljivi po vsem svetu, vendar praksa kaže, da uporaba tujih, nekontekstualnih modelov pogosto ni učinkovita iz mnogih razlogov, med katerimi je eden pogostejših nezdržljivost z lokalno tradicijo in kulturo. Razmerja med lokalnim in globalnim, modernim in postmodernim so tako kompleksna in večstranska.

Kontekstualno in tradicionalno usidranost ter »izposojanje politik« (Halpin in Troyna, 1995) lahko povežemo s pojavom, ki ga Morris in Stronach (1994) imenujeta »histerija politik«. Nekateri deli politik so izposojeni iz drugih tradicij in kultur ter kratkoročno vrednoteni. Heyneman (1997) piše o »številnih prizadevanjih mednarodne skupnosti za svetovanje in pomoč novim evropskim in srednjeazijskim državam (ECA) pri reševanju vprašanj, povezanih s fiskalno stabilnostjo in privatizacijo premoženja« (str. 173). Podobna prizadevanja je mogoče opaziti v vzgoji in izobraževanju.

Coulby in Jones (1996) v svoji razpravi o postmodernosti, izobraževanju in evropskih identitetah navajata, da je postmodernizem »prestopil od kulturnega relativizma k epistemološkemu relativizmu [...] Ni sistema resnice, ki bi bil večvreden. Identiteta ni več edinstvena in junaška, temveč razdrobljena in celo neopazna« (str. 174). Obstajajo medkulturne razlike med šolskimi sistemi, usidrane v kulturne in tradicionalne – lokalne kontekste. Okrožja so različno velika in korelacije učinkovitosti pogosto ponujajo pravila, kakor da bi bile neodvisne od konteksta in univerzalistične, zato se jih ne sme brati naivno. Slovenski strokovnjaki, na primer, razpravljajo o »regionalizmu«. Da bi podprli svoja stališča, uporabljajo argumente, ki veljajo za druge države in kontekste, na primer o ustrezni velikosti šolskega okrožja, ki lahko ima od 2000 do 200.000 učencev. Kako lahko v Sloveniji obstaja šolsko okrožje z 200.000 učenci, če ima država samo dva milijona prebivalcev?

Ta razprava osvetljuje še en pomemben vidik – vprašanje avtonomije, ki je jedro številnih razprav (Whitty, 1997; Garret, 1998), v katerih se o njej govori in piše kot o »avtonomiji politik« (Garret, 1998, str. 2), ki pa se ne izraža kot avtonomija »de jure«. To pomeni, da je v politiki, na primer v izobraževalni politiki, avtonomija opredeljena kot ideal, ki v praksi ni priznan niti prenesen v katero koli obliko »praktične« avtonomije – na primer samoupravljanje šol ali podobno. Če povzamemo, vsaka globalna podoba avtonomije se v lokalnih kontekstih, v okviru nacionalne države, zrcali drugače.